

Fekete Györggyel beszélget Kulin Ferenc

Kulin Ferenc – Nem gondolom, hogy egy kerek életrajzi vázlattal kellene kezdenünk ezt a beszélgetést, de talán nem lesz érdektelen az olvasóink számára, ha felidézzük első találkozásunk körülményeit. Mindketten az Antall-kormány idején viseltünk először kultúrpolitikai szerepet: te helyettes kulturális államtitkár voltál, amikor én a Kulturális Bizottság elnöki tisztét töltöttem be. Miközben az én időmet és energiáimat a „médiaháború” néven elhíresült iszapbirkózás kötötte le, neked sikerült megvalósítanod számos fontos célotat. Te kezdeményezted, hogy január 22-ét – Kölcsey Himnuszának keletkezési dátumát – törvény avassa a Magyar Kultúra Napjává, egyike voltál a Magyar Örökség díj alapítóinak, és a nevedhez köthető a Nemzeti Kulturális Alap létrehozása is. Az előbbieknél az értelmét, jelentőségét az évről évre gazdagabb programokat megvalósító kulturális események bizonyítják, az NKA pedig a művészeti élet finanszírozásának legkorszerűbb, legdemokratikusabb intézményi feltételeit teremtette meg. S noha ez is, s azok is a politikai és ideológiai támadások célpontjává váltak, ma már az egykori ellenzéki pártok sem kérdőjelezik meg korszakos jelentőségüket. Jelképes értelműnek tekintem, hogy a Magyar Művészeti Akadémia elméleti folyóirata, a **Magyar Művészet**, a rendszerváltozás negyedszázados évfordulójára jelentheti meg első évfolyamát, de jelképes értelműnek érzem azt is, hogy – mint a lapot indító intézmény elnökével – éppen veled, az egykori helyettes államtitkárral készíthetem ezt az interjút. Kérdéseim két problémakört fognak érinteni. Az egyiknek az MMA köztestületi programja, a másikkal maga a folyóirat áll a középpontjában. Kezdjük az előbbivel! Hogyan látod: milyen körülmények indokolták, illetőleg tették lehetővé, hogy néhány nagy művész-kortársunk magán jellegű csoportosulása törvényi garanciákkal bíró nemzeti intézménnyé szerveződjön?

Fekete György – Hagyjuk a végére a köztestületté alakulás történetét, és beszéljünk előbb a Makovecz Imre-féle Akadémia alapításának előz-

ményeiről! Én nem azt kérdezném, hogy mi indokolta az ő kezdeményezését, hanem hogy mi indokolta volna, hogy a magyar művészek egy erősen összetartó, közös értékrendet és művészetfelfogást valló csoportja ne éljen a rendszerváltozás nyomán kínálkozó történelmi lehetőséggel, hogy tudniillik civil szerveződésükkel adjanak hangsúlyt művészi törekvéseiknek, és felajánlják szakmai segítségüket a kultúra nemzetpolitikai szerepkörét újraértelmező politikusok számára.

Nem véletlenül használom a *nemzetpolitika* fogalmát. Több mint kétszáz évvel ezelőtt, amikor az első folyóiratok megjelentek, az első színtársulatok megalkultak, megépült a Nemzeti Múzeum, és formálódni kezdett a – később Széchenyi István jóvoltából Tudományos Akadémiává fejlődő – Tudós Társaság terve, amikor mozgalommá terebélyesedett néhány író nyelvújító kezdeményezése, mindezen törekvéseket, amelyek a kultúra intézményeinek felállítására irányultak, a modern, polgári nemzet megteremtésének szándéka motiválta. A kultúra, a művészetek, illetőleg a nemzet és az állam ügyének ilyen szoros összefonódása természetesen nem egyetemes érvényű törvényszerűség, de a magyar fejlődésnek olyan alkati sajátossága, amely a kezdetektől jellemzi a magyar társadalom modernizációjának folyamatát, s amely különösen hangsúlyossá válik olyan történelmi helyzetekben, amikor egyszerre kerül napirendre az alkotmányos rend és a kulturális intézményrendszer átalakításának feladata. Az elmúlt negyed század különös élességgel vetette fel e történelmi helyzetből fakadó dilemmákat, s élezte ki azt a konfrontációt, amely a nemzetpolitikát a kultúra részeként értelmező, illetőleg azt idejétműltnak tekintő felfogások között a 20. század második felétől kezdett kibontakozni. (Zárójelben jegyzem meg: nem véletlen, hogy a kultúra dimenzióját a nemzet-

politikától elhatároló törekvések képviselői – az internacionalizmus és a multikulturalizmus utópistái – egymásra találtak a magyar kultúra önelvűségét valló vitapartnereikkel szemben.) De térjünk vissza Makovecz Imre kezdeményezéséhez!

Ne felejtsük el: 1991-ben vagyunk, mindössze egy esztendővel azok után, hogy a rendszerrel együtt megbukott a „Három T”-re (Tiltás, Tűrés, Támogatás) alapozott Aczél-féle kultúrpolitika is, s miután a művészetek, a tudomány és az oktatás világát szabályozó új törvényekre – közöttük az Akadémiai törvényre is – még két esztendeig várni kellett, a szakmai tekintélyek szervezett fellépésének az érdekvédelmen messze túlmutató értelme volt.

Persze jogos a kérdés: ha a parlamenti bizottságban már készült az MTA új statútuma, miért nem azon belül kapott helyet az újonnan szerveződő egyesület? Már akkor is felvetődött ez a lehetőség, s Makovecz Imre nyitott volt az Akadémia akkori elnökével, Kosáry Domokos akadémikussal a meg egyezésre. Én nem voltam ott a kettőjük közötti megbeszélésen, s az MMA-nak sem voltam akkor még a tagja, de egyetértettem Makovecz Imrével, amikor ő – az MMA egyesület több meghatározó személyiségével – arra az elhatározásra jutott, hogy inkább önállóak kívánnak maradni, és ebben a minőségükben folytatni a már addig is eléggé hatékonyan működő egyesületi munkát. Erre emlékezve azonban egy nagyon fontos tény fölött nem szabad elsiklanunk. Akik ugyanis megpróbálják visszavetíteni az MTA és az MMA későbbi keletű politikai konfliktusait az alakulás időszakára, megfedkeznek arról, hogy Makovecz Imre egyesületét a bíróság már jóval korábban bejegyezte, mint ahogyan megalakult a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia. Azaz nem Makovecz Imre és köre fordult szembe egy már meglévő intézménnyel – hiszen művészi tagozata az MTA-nak egyáltalán nem is volt –, hanem Kosáry elnök úr és tanácsadói köre ítélte úgy, hogy szükség lesz egy olyan testületre, amely az MTA presztízsével, jogosítványaival, költségvetési támogatottságával – és nem utolsósorban a folytonosságot jelképező grémiumával – fölötte áll a civil jellegű MMA-nak. Ne kerülgessük a kását, mondjuk ki: 1992-re nem értek meg a feltételei annak, hogy a magyar művésztszadalom kiválóságai egyetlen szervezetbe tömörüljenek, s ezzel magukra vállalják a kultúra helyzetét meghatározó döntések politikai felelősségét. Makovecz Imre és „csapata” tudomá-

sul vette, hogy a rendszerváltozás jogállami keretek között zajlott le, s ebből fakadóan az MTA tagságának revíziójára nem kerülhetett sor, annak azonban nem akarták kitenni az egyesületüket, hogy az egy olyan struktúrába tagolódjon, amelyben a jogfolytonosság elve fontosabb szempont, mint a művészi/szellemi megújulás szándéka. Hogy ez az egyesület 2011-ben köztestületté válhatott, az nem néhány ember politikai befolyásának tulajdonítható, hanem annak a ténynek, hogy az MMA időközben – csaknem két évtizednyi építkezés eredményeként – minden művészeti ágat átfogó, a kulturális közéletben is aktív szerepet vállaló szervezetté fejlődött. A mintegy ötven Kossuth-díjas és harmincöt érdemes és kiváló művésznünk jelenléte bizonyítja, hogy a magyar művészet élvonala itt van az Akadémián. Elismert művészeti életmű hiányában senki sem lehet az MMA tagja.

K. F. *Nem szeretném gazdasági kérdések felé terelni a beszélgetésünket, de a közvéleményt manipuláló dezinformációk miatt mégis közbevetem, hogy ehhez képest nem tűnik túlméretezettnek az a hatáskör, amivel az MMA a kultúra finanszírozásának területén rendelkezik.*

F. Gy. Javaslatainkkal, illetőleg a szakbizottságokban és testületekben leadott szavazatainkkal közreműködhetünk a kulturális kiadások tervezésében, fontos díjak odaítélésében, pályázatok kiírásában, s az MMA-nak saját akcióprogramja is van mind a nyolc művészeti tagozatot érintően. Közvetlenül csak abból a 2,5 milliárd forintból gazdálkodhatunk, amelyet a költségvetési törvény adott ez évben az Akadémiának. Ez a feladatok ellátásához képest nem mondható soknak, ha figyelembe vesszük, hogy a különböző tárcákon, a Nemzeti Kulturális Alapon és az önkormányzatokon keresztül az állam több mint 100 milliárd forintot fordít kulturális célokra.

K. F. *Amikor azt mondtad, hogy 1992-re még nem értek meg a feltételei annak, hogy a művészek egyetlen szervezetbe tömörüljenek, nyilvánvalóan nem csak a jogi és pénzügyi feltételekre gondoltál. Hiszen nemcsak ezek hiánya, hanem a szellemi életben is jól látható mély törésvonalak is magyarázzák, hogy annak idején elágaztak az MTA és a Magyar Művészeti Akadémia útjai. Úgy látod, hogy 2011-re ebben a tekintetben is kedvező változások zajlottak le a kulturális közéletben?*

F. Gy. Úgy látom, hogy 2011-ben fordulópontjához érkezett az a folyamat, amely 1990-ben kezdődött el, s amely természetesen nem ért a végéhez azzal, hogy immár alkotmányos garanciái és törvé-

nyekben rögzített szabályai vannak a művészeti intézmények autonómiájának, közöttük a miénknek is.

Az MMA-t bizonyára sokan és még sokáig annak alapján fogják megítélni, hogy a megalakulása körüli politikai csatározások idején melyik tábor érveit találták meggyőzőbbnek. Ha visszatekintünk a Magyar Tudományos Akadémia születésének 19. századi történetére vagy az európai országok egymással rivalizáló művészeti akadémiáinak bizonyos hatalmi pozíciókért folytatott küzdelmeire, a kultúra és a politika súrlódásaiban és összefonódásaiban a modern kori társadalomszervezés egyik általános törvényszerűségét fedezhetjük fel. Ezért egyszerre kell látnunk, hogy az „ellentábor” kritikája mögött is meghúzódnak hatalmi-politikai érdekek, s hogy az MMA-val szembeni oppozíciónak számos méltányolandó, az intézményt folytonos önkorrekcióra kötelező eleme van. Biztos vagyok abban, hogy az Akadémia működéséről szerzett tapasztalatok hátterbe fogják szorítani az „eredetkutatók” indulatait. A magam részéről mindenestre erre törekszem. Arra tehát, hogy ne az legyen a döntő kérdés, hogy kik, kikkel szemben, kiknek a mellőzésével hozták létre a szervezetet, hanem az: képes lesz-e az Akadémia termékeny kölcsönhatást generálni programjának nemzeti elkötelezettsége és az alkotóművészek önelvű művészi törekvései között. Azaz képes-e felmutatni a magyar kulturális tradíció integráló erejét, avagy – pusztán intézményi jogosítványaival élve – éppen az új törekvésekkel, irányzatokkal szemben próbálja őrizni a nemzeti hagyományokat. Ami a szervezeti kereteket, azaz a két akadémia különállásának tényét illeti, nagyon fontosnak tartom, hogy az együttműködésnek nemcsak elvi lehetőségei vannak, hanem – a törvény által biztosított kettős tagság már ma is működő gyakorlata révén – személyi garanciái is.

A vitatott pozíciókülönbséget egyébként a két akadémia között az a körülmény idézte elő, hogy a Széchenyi Akadémia többször is kinyilvánította, hogy nem kíván közfeladatot ellátni. Minket pedig a bennünket létrehozó törvény éppen erre hatalmazott fel. Nem hagyhatom szó nélkül, hogy nem is olyan régen magam tettem kísérletet a Széchenyi Akadémia elnökének meghívására. Emlékezetes eszmecsere volt, ám eredménytelen...

K. F. *Hadd térjek még vissza az – előző kérdésemben már szóba került – szellemi törésvonalak problémájára. Az intézményi struktúra tagoltságán és a politikai*

természetű megosztottságon túl ezek a törésvonalak kétfajta művészetfelfogás ellentétét is jelzik. Azokban a nyilatkozataidban, amelyekben a nemzeti kultúra és a nemzet kultúrája fogalmát külön is megfogalmazod, nemcsak konstatárod ezt a kétféle megközelítést, de egyszersmind az áthidalására is kísérletet teszel. Milyen tapasztalat és milyen megfontolás indokolja sajátos fogalomhasználatodat?

F. Gy. A nemzeti kultúra területére tartozik mind az a múltból, ami saját történelmünkéből jön, szereplői jobbára mi voltunk, értékeit mi hoztuk létre, és tanulságai számunkra érdekesek. Megőrzéséhez is tehát nekünk van elsősorban jogunk, és kötelességként is ránk van róva védelme, rendszerezése és szakadatlan felmutatása. Tehát a nemzeti kultúra jelenét a közös életünk gondjaival, terveivel, dicsőségeivel való sokrétű foglalkozás jelenti, a közös lét értékeinek folyamatos megteremtése és emocionális karbantartása, tehetségeinek keresése és kiművelése, intézményrendszerének védelme és fejlesztése. A nemzeti kultúra védelmét a róla való közös gondolkodás jelenti. A múltra való építkezés folyamatossága, karakterének őrzése, nemzeti jövőképünk ilyen irányból való segítése. Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy a nemzeti kultúra értéke abban van, hogy a mindenkori magyar jellegzetességek és minőségek egyben tartására irányul. Talán szűk, de igen mély az a sáv, amelyen ezeknek az értékeknek a helye kijelölhető, s amelynek a karbantartása egyedül a mi feladatunk, a mi felelősségünk.

A nemzet kultúrája az előbbinél természetesen sokkal szélesebb sáv, de mélységének határt szab a befogadóképesség érthető szűkössége, a kommunikáció földrajzi és technikai korlátainak sokasága és az ösztönös vagy kényszerű arányérzék és az érthető lokális érdek. Vagyis a nemzet kultúrája más kultúrák számunkra fontos arányú és tartalmú sokaságából áll, európaiból és tengerentüliből, melyeknek érthető súlya óriási eséllyel szorítja ki a kis népek nyelvét és kultúráját a világméretű üzleti versenyben, a kommunikációs sokkban és a csillagzó kultúroffenzíva versenyében. A nemzet kultúrája ugyanakkor a világhoz való illeszkedésünk egyik legfontosabb tapadási pontja, érvényesülési terület, integráló mező is. Mindezekből jól látszik, hogy a nemzeti kultúra mint egy kis népközösség éltetője és léttérülete, és a nemzet kultúrája mint tágabb befogadó és értelmező közeg: feltételezik egymást. Róluk vagy-vagy alapon semmiképpen nem lehet

beszélni, rájuk az is-is fogalomkettős érvényes. A két tényező helyes arányának feltétele, hogy a nemzet kultúrájában a nemzeti kultúrát pozitív diszkrimináció illethesse meg, s hogy védelme és építése jórészt mindenkor állami feladat, s hogy intézményrendszerének fenntartása és működésük finanszírozása nem lehet politikai és gazdasági alkuk tárgya történelmünk semmilyen irányú napipolitikai pillanatában. Nyilvánvaló tehát – kis nemzetek esetében különösen –, hogy a nemzeti kultúra nem lehet nagyjából piaci irányultságú, mert a kulturális vereségek sorában elvész a nemzeti identitástudat és közös lét minden fontos szellemi feltétele. A kulturális multinacionalitás lehetőségei és eszközei ugyanakkor szinte korlátlanok. Kellő éberség híján akarva-akaratlan akár le is nullázhatja a nemzeti kultúrát, amire bőven van már modern európai példa is.

Ha az említett támadásokra a durvaság válik jellemzővé, ellenstratégiát kell alkotni. Ez természetesen semmiképpen sem lehet más kultúrák mellőzése, csak az oktatásban, a közművelődésben, az intézményrendszerben, a médiában való kulturális jelenlét okos, átgondolt és állandó arányosítása.

K. F. Mindaz, amit mondtál, Kölcsey diagnózisát juttatja eszembe. Ezt írta a *Nemzeti Hagymányok* című tanulmányában: „Nem jó úton kezdtünk a rómaiaktól tanulni. Ahelyett, hogy az ő szellemeket a saját világunkban sajátunkká tettük volna, az ő világokba költöztünk által; de ott egészen fel nem találhatván magunkat, honunk felé visszapillongunk, s örökre megoszlott képzelettel itt is, ott is idegenek maradunk.” Az általad felvázolt fogalmi rendszerben ez úgy is lefordítható, hogy a „nemzeti kultúrája” évszázadokon át hordozhat olyan elemeket, amelyek nem válhatnak – nem válhattak! – a „nemzeti kultúra” részévé. Egyfelől tehát kritikusnak kell lennünk a saját örökségünkkel szemben is, másfelől azonban fel kell ismernünk, hogy soha nem az idegen hatásokban, hanem az azokhoz való viszonyunkban rejlik az identitásunkat fenyegető veszély. A kérdés az, hogy van-e erőnk és tehetségünk azok szellemét – ismét Kölcsey szavaival – „a saját világunkban sajátunkká tenni”, avagy engedünk a csábításnak, hogy „az ő világokba költözzünk által”. A Kölcsey-tanulmány kontextusában is helytálló tehát, amit így fogalmaztál idegenség és magyarság viszonyáról: „Róluk vagy-vagy alapon semmiképpen nem lehet beszélni, rájuk az is-is fogalomkettős érvényes.” A magyar kultúra eredetiségét soha nem az adta, hogy szembement az európai irányzatokkal, vagy hogy elzárkózott azok elől, hanem az, hogy „sajátjává tette” azokat.

A reneszánsz, a barokk, az újklasszicizmus, a romantika, a szimbolizmus, az avantgárd és a modern/posztmodern irányzatok magyar óriásai így válhattak a „nemzeti kultúra” részévé.

Van azonban a gondolatmenetnek egy olyan mozzanata is, amely a nemzet és a kultúra fogalomkörébe bevon egy harmadik, külső szereplőt is, nevezetesen az államot. Azt hiszem, hogy az MMA-val szembeni politikai indulatoknak végül is nem egy sajátos kultúrafelfogás, hanem éppen az állam szerepének a nemzeti jelleghez kötődő értelmezése az igazi oka.

F. Gy. Én úgy látom, hogy amióta az állam részt vállal a művelődés, az oktatás, a művészi alkotó munka szervezésében és finanszírozásában – nálunk ez, ugye, a 18. századra, Mária Terézia uralkodásának idejére tehető –, gyakorlatilag nem lehet éles határvonalat húzni a kultúra és a politika felségterülete között. De hadd tegyek itt egy kis kitérőt, hogy közelítsünk a kérdéshez elméletileg is. A kultúra fogalmának sokféle szűkítésével találkozunk a mindennapokban. Van, ahol az életformák sokféleségét, tartalmi gazdagságát értik rajta, vagy éppen az emberi viselkedésformák sokféle megnyilvánulását, ma pedig leginkább azzal a tünettel találkozunk, hogy a művészetre szűkítik le, mert ez a legkényelmesebb és legelőkelőbb megoldás. A 2003-ban megjelent *Magyar értelmező kéziszótár* például a következő definíciót közli: „A kultúra az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége.” Egyenes beszéd, továbbgondolásakor azonban meglehetősen parttalannak tűnik. Elemzése tehát megéri a fáradságot. Az emberiségre való hivatkozás óriási időhatárt jelent, a „múltak mélységes kútját”, vagyis mindent, ami eddig megesett közös emberi létezésünkben és privát történelmünk milliárdjaiban. A „létrehozott” mint kifejezés tudatos alkotói tevékenységre, a tervezésnek és megvalósításnak, valamint a birtoklásnak hármaskapcsolatára utal. A munka szerepére. Magába foglalja a kultúra tevékenység-jellegét, és előfeltételezi a tanulás periódusát. Fontos ez a deklaráció, mert eloszlatja azt a tévhitet, hogy a kultúra öröklött tudástartomány, vagyis velünk született képesség: azaz intelligencia. A kultúra ezért minden generáció számára az elsajátítható, *tanulással és neveléssel* fejleszthető képesség. Birtokba kell venni, ellenkező esetben a hiánya társadalmi méretekben jelentkezik.

Nos, miután tehát a kulturális érték-képzés első fontos állomása a tanulás, benne a nevelés mint amolyan védőtető, és az is nyilvánvaló – mert törté-

nelmi adottság –, hogy az oktatás/nevelés döntően állami keretek között történik, kimondhatjuk, hogy az állam filozófiai értelemben is belül van a kultúra hatalmas épületén. S ha erre valaki azt mondja, hogy a liberális demokráciákban az állam szerepét nagyobb részben a civil mecenatúra, kisebb részben a multinacionális médiabirodalmak vették/veszik át, annak azt válaszolom, hogy ez tényszerűen csak azokban az országokban van így, ahol a civil mecenatúrának több évszázados, töretlen ívű, dinamikus fejlődő hagyománya van. A rendszerváltás pillanatában, 1990-ben Európában a kultúrára fordított finanszírozási pénzek összege 20 százalékban volt állami, és 80 százalékban volt az egyéb, a civil, az alapítványi, az egyházi és minden egyéb. Magyarországon ez pontosan fordítva volt, 80 százalék volt az állami mecenatúra minden fenntartásával és mindennel együtt, és 20 százalék az összes többi, érthető módon. Ez azt jelenti, hogy abba a vákuumba, amely az állam kivonulása vagy egyszerűen csak az állami kulturális költségvetés csökkenése következtében keletkezhet, nálunk – számottevő civil támogatás hiányában, néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve – csak a reklám- és szórakoztatóipart működtető tőke nyomulhat be. Ez a „benyomulás” pedig nem a kultúra „felszabadulását” jelenti az állami bürokrácia nyomása alól, hanem a kultúrának és az államnak az egyidejű alávetését a globális pénzhatalmaknak. Az a kontroll pedig, amit ezek gyakorolnak a kultúra fölött – ha áttételesen és rafináltabban működik is –, lényegesen durvább és gátlástalanabb, mint amilyen akár a felvilágosult abszolútizmusok, akár a puha diktatúra kultúráirányító kontrollja volt. Azt is mondhatom, hogy a mi törekvésünk egyszerre irányul a nemzeti kultúra és a nemzetállam pozícióinak védelmére.

K. F. *A történelmi folyamatok, elsősorban a rendszerváltás, különbözőképpen érintették az egyes művészeti ágakat. Új lehetőségek nyíltak meg a „kulturális világpiacra” könnyebben kijutó művészetek – például a zene és a vizuális művészetek – előtt, s újfajta nehézségekkel kell megküzdenie a „nemzeti médiumokhoz” erősebben kötődő alkotótevékenységnek. Ez utóbbiakat egyfelől az irodalom, másfelől az építő- és iparművészet sorsa példázza. Neked, aki az **Iparművészet** című folyóiratnak 15 évig voltál a főszerkesztője, erről közvetlen, személyes tapasztalataid is vannak.*

F. Gy. Talán szakmai elfoglaltságnak fog tűnni, amit mondok, mégis mondom, mert meggyőződé-

sem: az ezredforduló magyar művészetében az iparművészet is iskolapéldája lehetne az alapról és a felépítményről szóló marxi tévtan cáfolatának. Hiszen mi volna magától értődőbb, mint az, hogy a korszerű iparművészet korszerű ipart feltételez. Márpedig miközben a magyar iparnak a szocializmus évtizedeiben is meglehetősen gyengék voltak, a rendszerváltás után pedig kifejezetten drámaian gyengülők a pozíciói, építőművészeink és iparművészeink a lehetetlennel birkózva is világszínvonalon teljesítettek, teljesítenek. Ezt bizonyította már a szakma 1978-as seregszemléjének sikere, s ezt mutatta a 2001-es nagy iparművészeti kiállítás is. Mint tudjuk, a két nagy kiállítás időtávlatának felezőjében következett be az „ősrobbanás”. Repeszeire hullott szét az egyik politikai világpólus, és örvényeibe omlott a tervgazdálkodás teljes ipari, kereskedelmi, közgazdasági felépítménye. Felbomlottak a tervezőirodák, leálltak, tönkrementek az alkalmazó gyárak, üzemek, boltok, ellátó intézmények, felhígult a pénz, leszűkült a piac. Európa – mint mindig – most is tétlenül nézte, mi is történik ezeken a tájakon. Fogalma sem volt – ma sincs – arról, mit éltek át itt a népek, generációk, mert ilyen nemzetméretű sokkban sohasem volt része. Azt azonban gyorsan lereagálta, hogy kinyílt az új piacok kapuja. Természete szerint viselkedvén, beözönlött. Magával hozta az esélyesek és esélytelenek tisztességtelen versenyét. Hogy álljunk, ha tudjuk. Az ország termelővagyonának közel kilencven százaléka tulajdonost cserélt, ennek az új tulajdonosi struktúrájának hatvan százaléka külföldi nagyvállalat, óriásbank lett, jelentős adókedvezményekkel. Hogy lehet szó ilyen körülmények között iparművészetről? Hát bebizonyítottuk, hogy lehet! Egyre több művész és csoportosulás veszi birtokába a legújabb technológiákat, hatol be az új piacokra, kutat ki lefedetlen igényeket, és próbál eligazodni a fogyasztói struktúra új rétegeiben. Ilyen időkből még a luxusigények feltámadása sem negatív tünet, hiszen átvészeltetheti a legkitartóbb szándékokat igazságosabb időkre.

K. F. *Amikor nemzeti tradíciókról, magyar sajátosságokról beszélünk, megkerülhetetlen egy általánosabb művészetelméleti probléma: nevezetesen a tradíciónak mint az egyes művészeti ágak öröklött formanyelvének és a 20–21. század új kifejezési eszközeinek, médiumainak a viszonya. Az a filozófiai probléma, amelynek a legmélyebb bugyraiba – megítélésem szerint – Pethő Bertalan úgynevezett „peratológiai filozófiája” hatolt be (az*

emberi jelenség médiumokhoz kötöttségének egyszerre ismeretelméleti és antropológiai axiómájáról van szó) a legszemléletesebben a vizuális művészetek történetében ragadható meg. Számos előadást tartottál, s még több cikket, tanulmányt írtál már erről a kérdésről, s azok ismeretében úgy gondolom, hogy álláspontod nemcsak a *Te ars poeticádnak* a része, hanem az MMA egyik íratlan irányelveként is értelmezhető.

F. Gy. „A tervező új feladatok elé került, ha ma még nem, akkor holnap vagy holnapután biztosan.” Az ipari művészet létrehozásának halaszthatatlan eljövételéről szóló első híradás ez egy olyan ember tollából – Kaesz Gyuláról van szó –, akit majd fél évszázaddal korábban a weimari Bauhaus forradalmi falai közé hívtak, s aki helyette Kosztolányi Üllői úti fáinak árnyékát választotta. Már régen biztos, hogy nem hiába.

Hagyomány és újítás feszültségének „antropológiai” kérdéséről hadd szóljak egy kicsit személyesebb tónusban. Az ember és a technika kapcsolata számomra kezdettől fogva kézenfekvő. A művészetet azonban valahogy mindig – még önkörein belül is – apró szilánkokra magyarázzák szét. Az alkotás természetes folyamatából mítoszt konstruálnak, a műből fétist. Úgy érzem, ha a művészet nem vállalkozik a küzdelemre, hogy mindennapi funkciókat találjon a maga számára, valami olyanról mond le, ami később egyik leghumánusabb lehetőségévé válhatna. Valaha a többi hárommilliárddal együtt én is azt hittem, hogy a művészet célja az ember megismerése, s ebben a sajátos folyamatban az említett mindennapi használat számlálhatatlanul sok tárgya és látványa ennek a megismerésnek engedelmes eszközei. Azután nagyot lódult a világ, és úgy tűnt, hogy éppen a felülkerekedett eszközök zilálják szét a művészetet. A nosztalgikus sopánkodók siratni kezdték a „méltatlan pusztulást”, s közben alkotó éveik sorát az önsajnálattal tizedelte.

Minden alázatokat és gögömet, vissza-visszacsintásomat és eszmélő realitásérzékemet egymás ellen lázítva kellett ráébrednem, hogy az ősrégi hármassnak: az embernek, a technikának és a művészetnek párhuzamos viszonya időközben magasabb szintre emelkedett. Az új század új követelményei között a művészet célja több lett, mint az ember önismerete, valahol az embernek az emberivel való kibővülésében létezik, magához vonzva a civilizáció roppant kiterjedésű tárgyvilágát is. Ez a kitágult emberfogalom a közös lényeg koncentrációja, csak a

képesség mértékét ismeri el kritériumként, de nem a műfaji határok merevségét vagy ostoba hierarchiáját. Egyre nehezebb lesz tagadni, hogy a tudatunkban korrektül rendszerezett technikai-tárgyi világ eredete és az ösztönálmainkban lecsapódó képzelet-anyag forrása, az értelmes lét: egy. Eredményeik is csak erőszakkal választhatók szét.

Ma már tudom, hogy a művészet „tisztá” szellemi kordákba kényszerítése egy oldalról, a technika invenciótlan, kényszerű pokollá aljasítása a másíkról időszerűtlen kísérlet, túlhaladott álláspont. Tegnap még elment, ma már nevetséges, a holnap művészei számára öngyilkosság.

Meg kell ismerni az embert, hozzátanulni az emberit, a kettőből kitalálni az emberivé tehető; ez a feladat. Bizonyos idő után nem lesz elég idillikus széplelkűségünkben fürdeni. Egyetlen pillanat még, és a bővülő világmindenség ismeretlen zugaiba is behatolhatunk – kertek, hajtóművek, korszerű városok, komputer, röppályák évezredébe –, célszerűvé, igazzá, széppé formálni mindent, mindenütt, mindenkinek. Ehhez a munkához szükséges megőrizni minden használható tradicionális értéket, s erre építeni minden új elgondolást, tagadások és sokkok nélkül, szervesen és meggondoltan.

K. F. Azoknak a támadásoknak, amelyek az MMA-t – különösen a közttestületté válása után – érték, érthetően a személyed került a fókuszába, hiszen az intézmény elnökeként Te képviselted/képviseled a legradikálisabban és a legnagyobb nyilvánosság előtt annak művészetstratégiáját. Ilyen harci helyzetben óhatatlan persze, hogy a vitastílusodat, a habitusodat célba vevő zsigeri indulatok is szóhoz jussanak, de az is megtörténhetett, hogy a publicisztika műfaji korlátaihoz igazodó nyilatkozataid valóban tartalmaztak – esetleg – félreérthető kijelentéseket. Átlapozva az elmúlt két és fél évben *Veled* készült interjúkat, magam is találtam a válaszaidban két olyan sarkosan fogalmazott tézist, amelyeket esszéidben, tanulmányaidban sokkal árnyaltabban fejtettél ki. Az egyik így szólt: „nem az elkedvetlenítés időszaka van, hanem a remény nyújtásáé, ami megemeli az emberi lelket. A művészet lényege az üzenet.” Igaz, Petőfi is leírta egyszer, hogy „Ha nem tudsz mást, mint eldalolni saját fájdalmad, s örömed / Nincs rád szüksége a világnak, / S ezért a szent fát félre tedd!”, de még az ő életművét is igencsak meg kellene rostálnunk, ha „az emberi lelket megemelő remény nyújtását” tekintenénk a művészi érték kritériumának. Csak a magyar líra óriásaival példálózva: Kölcsey *Vanitatum vanitasától*, Vörösmarty *Az emberek* című költeményé-

től kezdve Arany, Vajda, Ady, József Attila életművén át élő klasszikusainkig kötetszámra cenzúrázhatnánk a szorongást, az undort, a tragikus létélményt panaszoló műveket, amelyek mégis az esztétikum „lelket emelő” csodájával ajándékozzák meg olvasóikat. Azaz, a „tézised” elfogadható egy történelmi helyzetből fakadó személyes ars poetica-ként, de félreértheti, aki egy új, „hivatalos” művészeti kánon alapvetését keresi benne.

F. Gy. Nincs vitám az észrevételeddel. Számomra is evidencia, hogy mindenfajta létélmény, a legnegatívabb is inspirálhat műalkotást, ha képes vele a művész esztétikai állapotot előidézni. Azt hiszem, Arany János mondta: „A művészet harmóniája nem mindig az optimizmusé.” Mély igazság ez. S nekem nem is azzal a fajta művészettel van gondom, amelyik próbára teszi az optimizmusomat, hanem amelyik eleve tagadja, hogy lehet harmónia az ember és a világ között. S ráadásul nem is valamiféle múlt depresszió hatása alatt vonja kétségbe az értelmes és harmonikus létezés lehetőségét, hanem körmönfont teóriákkal igyekszik igazolni a maga nihilizmusát. Ebben a fajta álművészetben érzem tetten érhetőnek az „elkedvetlenítés” stratégiáját. A szkepszis egyébként forgatható tőke is lehet azok kezében, akik evvel az eszközzel a társadalmi elégedetlenség nemkívánatos szintjét állandósítani akarják. Ez a filozófia a durvaság, a kiközösítések stratégiájának alapja lett manapság.

K. F. Megértem azokat is, akik megütköztek az alábbi mondatodat olvasván: „Az egyéni életmű nagysága, a közéleti érdeklődés léte és a vitathatatlan nemzettudat: ez hármas feltétel.” Gyakorlatilag itt az MMA-tagság „hármas feltételéről” van szó. Nem hiszem, hogy bárkin számon lehetne kérni a „vitathatatlan nemzettudatot”.

F. Gy. Én is így gondolom. Nyilvánvalóan nem a nemzeti érzület egy meghatározott típusát, hanem a nemzethez tartozás érzésének tényét tartom fontos követelménynek. A publicisztika nem a legalkalmasabb műfaj az ilyen súlyú kérdések taglalására, s ezért valóban indokolt, hogy az idézett mondatot utólag kommentáljam. Egy ilyen országban, ahol a jó magyarság kritériumai századokon át különböztek aszerint, hogy ki melyik társadalmi réteghez (nemes–paraszt), politikai táborhoz (labanc–kuruc) vagy vallási felekezethez (katolikus–protestáns) tartozott, szinte egyetlen közös örökségül hagyták ránk a maguk idején is vitákat generáló, s azóta is különböző értelmezések és értékelések tárgyát képező többféle nemzettudatukat. Amíg ezek az ellentétek

nem feszültek merev szembenállássá vagy éppen gyűlölködéssé, termékeny rivalizálásuk magában hordta az együttműködés esélyét. Hogy éppen a Te kutatási területről hozzam a példát: másfajta tudati tartalmai voltak Petőfi magyarságélményének, s más a magyarul nem tudó Liszt Ferencének. Más-ként élte meg és fejezte ki a nemzethez tartozását a pest-budai német és zsidó polgár, s másként a debreceni cívis. S e példánál lényegesen nagyobb számú tipológiai különbségek rányomták a bélyegüket a magyar társadalom 20. századi történetére is. Nem az gyengíti az egymásrautaltság érzését, aki vitákat gerjeszt, hanem az, aki nem tekinti érdekeltnek magát, hogy részt vegyen azokban. Ha azért tüntet a kívüllásával, mert elbűvölték akár az internacionalizmus, akár a multikulturalizmus gondolati sémái, nem sok esélyünk van, hogy vitapartneri legyünk. De ha azért, mert éppen a nemzeti tudat valamely eltorzult, militáns változatától szenvedett nehezen gyógyuló lelki sérüléseket, nekünk kell lépünk, hogy álláspontjainkat kölcsönösen vitathatóvá, azaz megbeszélhetővé tegyük. Még egyszer mondom: csak legyen közös ügyünk, amiről beszélünk. Ezt tartom „vitathatatlan” igénynek.

K. F. Engedd meg, hogy mielőtt feltenném utolsó – rövid – kérdésemet, ne csak a kérdező szerepében szóljaljak meg. Amikor elfogadtam felkéréseidet az MM főszerkesztői tisztségére, hasonló megfontolások indokolták elfogadó válaszomat, mint aminőknek meghatározó szerepe volt azokban a döntéseimben, amelyek egykor a **Mozgó Világnál**, később a parlamenti politizálásban betöltött funkcióim vállalására készítettek. Egyik esetben sem tudtam maradéktalanul azonosulni a felkínált pozícióban rejlő szerepmintákkal, de vonzott a feladat: hogyan lehet azoktól elszakadva is megfelelni a „történelmi” kihívásnak. Nem valamiféle kalandvágay sarkallt erre, hanem az a meggyőződés, hogy kritikus pillanatokban az értelmiségi függetlenség ideáját akkor is alá kell rendelni a közügyekben való részvétel erkölcsi parancsának, ha ez a részvétel egyet jelent a táborba vonulás kényszerével. A „kényszer” itt persze nem olyan külső erő befolyását jelenti, amely képes lenne elkötelezni egy idegen szellemi közeg iránt. Számomra soha, különösen a **Mozgó Világ** felszámolása után egy pillanatilag sem volt kétséges, hogy a felgyorsuló ütemben polarizálódó szellemi/kulturális életben azon az oldalon van a helyem, ahová születtem, s ez az az „oldal”, amelyiken Makovecz Imre akadémiaja is szerveződött. Hogy mégis tehernek érzem a táborba vonulás kényszerét, az azért van, mert magát a polarizá-

ciót tekintem nyűgnek, átoknak, amelytől nemcsak értelmiségiként szeretnék szabadulni, hanem amely politikai ideáim szerint is meghaladandó, felszámolandó öröksége a múltunknak. Tudom azonban, mert erre intenek irodalom- és eszmetörténeti ismereteim, s ezt bizonyítják immár negyedszázada valamennyiünk tapasztalatai is, hogy hiábavaló kísérlet a terméketlenné, sőt rombolóvá váló szellemharcok alanyait kívülről/felülről akár békekötésre, akár fegyverszünetre biztatni. A szellemi háborúban szemben állók harcmódorán senki és semmi más nem változtathat, csak maguknak a szemben állóknak a megegyezése. A megegyezésük abban, hogy a szellemi élet konfliktusainak kimenetelét ne a politikai indulatok ereje, hanem az intellektuális párbajok játékszabályai döntsék el. Az MMA szerintem akkor fogja bizonyítani létjogosultságát, ha a művészeti élet szakmai, szervezési és elméleti kérdéseiről folyó viták nem a vitatkozók párt-politikai vonzalmait, hanem ezen játékszabályok alapján dölnék el. Meggyőződésem, hogy a kultúra világának ily módon történő emancipálódása teheti a politikát is igazán nagykorúvá. Nem azon az áron persze, hogy a művészértelmség elszigeteli magát a politikától, hanem éppen azáltal, hogy a kultúrában elérhető konszenzus lehetőségét pártállásától függetlennek tekinti.

Mindaz, amit magadról és az MMA-ról elmondtál, nekem egyszerre jelenti egy terhes örökség kényszerű vállalásának a kötelességét, s annak bátorító, reményteljes esélyét, hogy olyan munkában vehetek részt, melynek révén új korszak kezdődhet a magyar kultúra történetében. Mert én az MMA státútumában és a két művészeti akadémia személyi „átfedéseiben” ugyanazt az esélyt látom, amelyet a **Magyar Művészet** című folyóiratról hozott elnökségi döntés körvonalaz, nevezetesen a pártpolitikától, a kormányzati bürokráciától fokozatosan függetlenedő magyar kulturális élet saját értékei és törvényszerűségei szerinti szerveződésének esélyét.

Jól látom?

F. Gy. Ott, ahol markánsan különböző érdekek, értékfelfogások csak egymással összehangolva érvényesíthetők, óhatatlan, hogy magának az összehangolásnak az eszközrendszere, a mi esetünkben a kultúrpolitika, ne váljon a folytonos konfliktusok terepévé. Az utóbbi 200-250 év tapasztalatai is arra intenek, hogy a kultúra és a politika érdekellentétei szüntelenül újratermelődhetnek, s ezért a szembenálló szereplőknek nem az ideális „örök béke” megteremtésére kell törekedniük, hanem inkább a konfliktuskezelés, az érdekegyeztetés elveit és technikáit kell kimunkálniuk. Ez a Magyar Művészeti Akadémia egyik legfőbb feladata. A folyóiratunké, a *Magyar*

Művészeté pedig az, hogy értekező prózánk és a magyar vitakultúra legnemesebb hagyományait folytatva a lehető legkorszerűbb és leghatásosabb szellemi muníciót szolgáltatassa ehhez a küzdelemhez mindazok számára, akik nélkülözhetetlen értéknek tekintik a művészeteket.

Egész konkrétan ebben a kérdéskörben a holnapok tennivalói a következők. Színvonalas művészeti programok tervezésével és megvalósításával „be kell emelni” a Pesti Vigadó épületét a főváros művészeti életébe. Koncerttermet, pódiumszínpadot, két új emeleten kiállítási központot, kisgalériát, könyvtárat és adattárat, kongresszusi termet kell folyamatosan üzemeltetnünk. Vissza kell adni a Múcsarnokot a négy vizuális művészeti területnek, vagyis a magyar képzőművészetnek, építőművészetnek, ipar- és tervezőművészetnek, valamint a fotóművészetnek. Mindezt az utóbbi esztendő eltűzött külföldi jelenléte és vitatható magánfilozófiai megnyilvánulások helyett kell megtennünk. Erre azért jött el az idő, mert az utóbbi több mint két évtizedben a magyar művészetkedvelők milliói és a kulturális turizmus nemzetközi résztvevői el voltak zárva ezeknek a művészeti ágaknak a teljes és részletes megismerésétől.

Fel kell állítani a Hild-villában a kortárs elméleti kutatóintézetünket, hogy legyen egy olyan átfogó, szellemi vizsgálódási központ, ahol az összes alkotó- és előadó-művészeti ág tényei együtt tekinthetők át, és az Akadémia hosszú távú terveit megalapozhatják. Ennek az intézetnek kell az ország kulturális stratégiájának érvényesülését is megsegíteni.

Nagy feladat ez, és gyönyörűsége. Azt tapasztalom, hogy akadémikustársaim is egyre nagyobb akarással szegődnek ehhez a munkához, Titkarságunk korszakos szervezőmunkát végez, így reménykedem abban, hogy belátható időn belül létrejöhet az a kulturális állapot, művészeti közeg, melyben nem az alkotók, hanem a művek versenye lesz a jellemző, melynek haszonélvezője maga a Nemzet.